

Ugovor iz Lisabona i međunarodno privatno pravo

Prof.dr.sc. Vilim Bouček
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak: U radu se daje prikaz odredaba Ugovora iz Lisabona iz 2007. kao izvora europskog primarnog prava koje se na području EU kao izvori MPI-a tek iznimno neposredno primjenjuju (čl. 101. i 102 UFEU o zaštiti tržišnog natjecanja (konkurencije) kao i one njegove norme koje bitno utječu na primjenu europskog sekundaarnog prava i autonomnih nacionalnih izvora MPI-a, i to kao temeljne slobode (čl. 18.UFEU) i tržišne slobode (čl. 34. do 36., čl. 45., 49, 54., 56. i 63. UFEU). Na temelju Ugovora iz Lisabon istu pravnu vrijednost kao navedene norme UFEU imaju i odredbe Povelje EU o temeljnim pravima iz 2000. (čl. 47.), a njima se po istoj pravnoj važnosti mogu pridružiti i temeljna prava koja jamči Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. (čl. 6., 8. i 13.).

Ključne riječi: međunarodno privatno pravo, pravila o konkurenciji, temeljne slobode, temeljne tržišne slobode, zaštita ljudskih prava, Ugovor iz Lisabona iz 2007.

Abstract: *The development of Private International Law (PIL) system in last two decades shows that the provisions of conflict of laws have been deeply influenced by the European Law, especially by the provisions of the Lisbon Treaty. Case-law of the ECJ, as regards PIL, plays also a prominent role. As a result of this significant process in the EU, a large number of national PIL rules have nowadays only a limited application. Furthermore, the national and EUPIL provisions must comply with the general principles of EU law (Article 18 TFEU), with free movement (Articles 34 to 36, Article 36, Art 45, Art 49, Article 54, Articles 56 and 63 TFEU); and respect for basic human rights (Article 6, Articles 8 and 13) of the 1950 European Convention on Human Rights) and (Article 47) the 2000 EU Charter of Fundamental Rights. Additionally, Articles 101 and 102 of the TFEU apply in matters of competition directly and horizontal as a hidden unilateral conflict rules determining the territorial scope of EU legislation. Described features of the conflict of law provisions show the process of europeanization of modern Private International Law system in the EU.*

UVOD

Međunarodno privatno pravo (u nastavku: MPP)¹ na području država članica Europske unije (u nastavku: EU) uređeno je nacionalnim autonomnim pravom, međunarodnim ugovorima kao i europskim međunarodnim privatnim pravom.(u nastavku: EUMPP).² Odredbe EUMPP-a važna su sastavnica odredaba prava EU o pravosudnoj suradnji u građanskim stvarima (čl. 81. UFEU)³, kojima se pridonosi izgradnji EU kao prostora slobode, sigurnosti i pravde (čl. 67. UFEU) i time istodobno pospješuje sloboda kretanja ljudi kao važna temeljna sloboda u EU (čl. 45. UFEU), a koja je osnova za jednu od glavnih pravno-političkih odrednica EU, a to je izgradnja njezinog unutarnjeg tržišta (čl. 26. UFEU).

Odredbe Ugovora iz Lisabona iz 2007. kao izvora europskog primarnog prava podijelit ćemo, polazeći od njihove relevantnosti za MPP na području EU, na one koje se na području EU kao izvori MPP-a izravno primjenjuju, a to su odredbe čl. 101. i 102 UFEU o zaštiti tržišnog natjecanja (konkurencije) kao i one njegove norme koje bitno utječu na primjenu europskog sekundarnog prava i autonomnih nacionalnih izvora MPP-a, i to one sadržane u temeljnim slobodama (čl. 18.UFEU) kao i tržišnim slobodama (čl. 34. do 36., čl. 45., 49, 54., 56. i 63. UFEU). Na temelju čl. 6. UEU istu pravnu vrijednost kao i navedene norme UFEU imaju i odredbe Povelje EU o temeljnim pravima od 7. prosinca 2000. (čl. 47.), a njima se po istoj pravnoj važnosti na temelju čl. 6. UEU mogu pridružiti i temeljna prava, koja jamči Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. (u nastavku: Europska konvencija o ljudskim pravima) (čl. 6., 8. i 13.).

¹ MPP u ovom radu treba shvatiti kao sustav pravnih normi koji uz odredbe o mjerodavnom pravu obuhvaćaju i norme međunarodnog građanskog procesnog prava. Usp. KROPHOLLER, Internationales Privatrecht, 6. izmijenjeno izdanje, Tübingen, 2006. (u nastavku: IPR, str 1-2 i 587.) kao i SIEHR, Internationales Privatrecht, Deutsches und europäisches Kollisionsrecht für Studium und Praxis, Heidelberg, 2001. (u nastavku rada: IPR), str. 569 te BOUČEK, Europsko međunarodno privatno pravo u eurointegracijskom procesu i harmonizacija hrvatskog međunarodnog privatnog prava, Zagreb, 2009. (u nastavku rada: Europsko MPP), str. 7-8.

² Istoznačnica u poredbenom pravu za EUMPP je europsko kolizijsko pravo, a taj pojam uz odredbe o mjerodavnom pravu obuhvaća i norme MGPP-a. Usp. BASEDOW, Die Vergemeinschaftung des Kollisionsrecht nach dem Vertrag von Amsterdam, u: Baur/Mansel, Systemwechsel im europäischen Kollisionsrecht, München, 2002., str. 19 te SIEHR, IPR, str. 568-569 te DICEY, MORRIS and COLLINS, The Conflict of Laws, Volume 1, 14th ed., London, 2006. , str. 4, kao i CHESHIRE and NORTH's Private International Law (priredili: NORTH/FAWCET), 13. izdanje - pretisak, London, Edingurgh, 2004., str. 3 i 7-8.)

³ Vidi: Ugovor o funkcioniranju EU (u nastavku: UFEU), koji s Ugovorom o EU (u nastavku: UEU), čini Lisabonski ugovor od 13. prosinca 2007. (OJ EU C 115 od 9. svibnja 2008.). Isti je stupio na snagu 1. prosinca 2009. i čini legislativnu okosnicu važećeg prava EU. Vidi više o tome CRAIG, The Lisbon Treaty, Law, Politics, and Treaty Reform, Oxford, New York, 2010.(u nastavku: The Lisbon Treaty).

Odredbe Lisabonskog ugovora relevantne s aspekta MPP-a izložit ćemo navedenim redosljedom u nastavku našega rada.

Izravna primjena odredaba europskog primarnog kartelnog privatnog prava - čl. 101 i 102. UFEU

Želeći osigurati kontrolne mehanizme za zaštitu slobodnog tržišnog natjecanja između privatnih i javnih poduzetnika unutar E(E)Z/EU, tvorci ideje o europskoj integraciji uvrstili su još u Ugovor o osnivanju Europske zajednice (Rimski ugovor) od 25. ožujka 1957. odredbe čl. 81. i 82., koje su postale najvažniji izvor današnjeg prava konkurencije u EU, sadržane u važećem čl. 101. i 102. UFEU. Čl. 101. kojim se na području država članica EU izričito određuje zabrana svakog ponašanja protivnog slobodnom tržišnom natjecanju "na unutarnjem tržištu" i čl. 102. UFEU, kojim se također zabranjuje zlouporaba vladajućeg položaja poduzeća između privatnopravnih i javnopravnih gospodarskih subjekata koja imaju učinak "na unutarnjem tržištu" ne sadrže izričito kolizijsko pravilo, već su to (uz ostalo i) materijalne odredbe europskog kartelnog privatnog prava. Iz sintagme da se navedene odredbe primjenjuju na sva ograničenja tržišnog natjecanja između privatnopravnih i javnopravnih gospodarskih subjekata nastala "na unutarnjem tržištu", zaključujemo da se u tim odredbama nalazi skriveno jednostrano kolizijsko pravilo.⁴ Te odredbe europskog primarnog prava primjenjuju se izravno⁵ i po pravnoj snazi su iznad nacionalnog MPP-a države članice EU.⁶

I u teoriji kao i u praksi zaključuje se da navedene odredbe europskog kartelnog prava kao bitan element pravnog pravila sadrže načelo učinka. Prema stajalištu Europskog suda, ta se odredba primjenjuje i na ugovorne odredbe gospodarskih subjekata iz trećih država (izvan EU), ako one imaju izravan učinak na tržišno natjecanje na zajedničkom tržištu.⁷ Dakle, u međusobnim odnosima pojedinaca odnosno svih privatnopravnih subjekata, čl. 101. i 102. UFEU (*ex* čl. 81. i 82. Ugovora o EZ), kao odredbe primarnog prava EU, imaju horizontalan izravan učinak.⁸

⁴ Usp. BOUČEK, Hrvatski Zakon o zaštiti tržišnog natjecanja iz 2003. i međunarodno kartelno privatno pravo, Zbornik PFZ, 1/2004., str. 191.

⁵ Usp. SCHWIMANN, Internationales Privatrecht, einschließlich Europarecht, Wien, 2001., str. 12-13.

⁶ Usp. SIEHR, Internationales Privatrecht, str. 249.

⁷ Presuda Europskog suda od 27. rujna 1988., povezano s Rs. C-89, 104, 114, 116, 117 i 125-129/85., Slg. 1988., str. 5193, paragraf 11 presude u predmetu *Ahlström Osakeyhtiö i dr. c/a Komisija*, predmet poznat(iji) kao *Zellstoff*.

⁸ Navedeno pravno stajalište potvrdila je i švicarska sudska praksa. Ugovorom između belgijskog poduzetnika i talijanskog trgovačkog društva bila je određena primjena belgijskog prava. Ništavost toga ugovora utvrđena je na temelju čl. 85. st. 2. Ugovora o EZ (važeći čl. 81. st. 2.). Švicarski Savezni sud primijenio je odredbu Ugovora o EZ, jer je čl. 85. u Belgiji izravno mjerodavno pravo. Vidi presudu švicarskog Saveznog suda od 28. travnja 1992., BGE 118 II 193, kao i RabelsZ 1995., str. 309.

Odredbe lisabonskog ugovora relevantne za primjenu europskog i nacionalnog MPP-a

Opće napomene

Odredbe Lisabonskog ugovora koje su relevantne za primjenu europskog i nacionalnog mpp-a sadržane su u određenim odredbama UFEU i UEU. U UFEU odredbe o temeljnim slobodama (čl. 18.UFEU) i tržišnim slobodama (čl. 34. do 36., čl. 45., 49, 54., 56. i 63. UFEU) važne su za tumačenje i pravilnu primjenu odredaba MPP-a na području EU.⁹ S njima su, počev od primjene Lisabonskog ugovora, na temelju čl. 6. UEU i formalnopravno izjednačena procesna jamstva Povelje EU o temeljnim pravima (čl. 47.) i temeljna prava koja jamči Europska konvencija o ljudskim pravima (čl. 6., 8. i 13.).¹⁰

UFEU

Opća zabrana diskriminacije - čl. 18. UFEU

U eurointegracijskom procesu, EZ je prerasla u EU.¹¹ Cilj EZ, izgradnja zajedničkog tržišta, Ugovorom iz Lisabona zamijenjen je novim ciljem, a to jest uspostavljanje unutarnjeg tržišta. I bivši i sadašnji ciljevi EZ/EU ostvaruju se uspostavljanjem slobodnog kretanja osoba, robe, usluga i kapitala, dakle, temeljnih sloboda na kojima počiva pravni ustroj današnje EU.¹² Primjenjujući i uvažavajući navedene temeljne slobode EU, država članica EU morala je, uz neka prava i pogodnosti, preuzeti i specifične obveze. Te obveze država članica EU mogu značiti i određena ograničenja nacionalnih pravnih pravila, pa tako i onih koja uređuju MPP. Navedene temeljne slobode proizlaze iz opće zabrane diskriminacije kao načela prava EU sadržanog u čl. 8. UFEU. Zbog toga je važno utvrditi kako se opća zabrana diskriminacije¹³ kao odredba europskog primarnog prava odražava na nacionalno autonomno MPP kao i na europsko sekundarno

⁹ Vidi više o tome BRUINER, *Der Einfluss der Grundfreiheiten auf das Internationale Privatrecht*, Frankfurt am Mein, 2003. kao i BOUČEK, *Europsko MPP*, str. 147-224.

¹⁰ Usp. CRAIG, *The Lisbon Treaty*, str.133.

¹¹ Lisabonski ugovor „označuje novu fazu u procesu ostvarenja sve tješnje unije naroda Europe“ (čl. 1. st. 2. UEU), a njegovim stupanjem na snagu Europska unija zamjenjuje i nasljeđuje Europsku zajednicu (čl. 1. st. 3. UEU), jer otada Europska unija ima pravnu osobnost (čl. 47. UEU).

¹² Općenito o temeljnim slobodama i pravu EU vidi: BARNARD, *The Substantive Law of the EU - The Four Freedoms*, Oxford, 2004.

¹³ Vidi o tome: CRAIG/DE BÚRCA, *EU Law – Text, Cases and Materials*, Oxford, New York, 2011, str. 538-541 kao i HARTLEY, *The Foundations of European Community Law*, sixth edition, Oxford, 2007., str. 131.

pravo. Bitan kriterij koje nacionalne odredbe MGPP-a moraju uvažavati jest opća zabrana diskriminacije prema kojoj je unutar „opsega primjene Ugovora i ne dovodeći u pitanje njihove posebne odredbe, zabranjena svaka diskriminacija na temelju državljanstva (čl. 18. st. 1. UFEU).¹⁴

Čl. 18. UFEU kao važeća odredba europskog primarnog prava, izravno je utjecala npr. na promjenu postupovnih odredaba njemačkog građanskog parničnog postupka, nakon što je Europski sud utvrdio postojanje diskriminacije.¹⁵ Bivši paragraf 110. st. 1. njemačkog Zakona o građanskom postupku (ZPO) obvezivao je tužitelja kao stranog državljanina, iako je bio državljanin države članice EU, na zahtjev tuženika osigurati parnične troškove (*cautio iudicatum solvi*). Navedenu odredbu njemačkog Zakona o građanskom postupku njemački je zakonodavac izmijenio iz razloga otvorene diskriminacije određivši davanje aktorske kaucije zavisnim od činjenice ima li tužitelj redovno (uobičajeno) boravište u EU ili ne.¹⁶

Dakle, na području država članica EU zabranjeno je državljanima drugih država članica EU nametati one obveze koje ne moraju ispunjavati vlastiti državljani.¹⁷

Osim otvorene diskriminacije na temelju državne pripadnosti, koja je izrijeком u čl. 18. UFEU zabranjena, postoji i skrivena diskriminacija kojom se također vrijeda opća zabrana diskriminacije ako je ona rezultat primjene nekog drugog razlikovnog kriterija, koji također, ima diskriminirajući učinak.

U presudi Europskog suda u predmetu *Garcia Avello*¹⁸ vidljivo je da čl. 18. UFEU može utjecati i na primjenu nacionalnih odredaba o mjerodavnom pravu. U tom predmetu riječ je o rješavanju zahtjeva za promjenu osobnog imena maloljetnih polipatrida. Njihovi su roditelji, Španjolac Garcia Avello i Belgijanka Weber, sklopili brak 1986. i nastavili živjeti u Belgiji. Diego i Esmeralda, njihova bračna djeca, stekla su belgijsko i španjolsko dravljanstvo. Po belgijskom pravu djeca su dobila prezime Garcia Avello, što je bilo upisano u belgijske matične knjige rođenih. Istodobno su po španjolskom pravu stekla prezime Garcia Weber, koje je bilo

¹⁴ Ex čl. 12. (ex čl. 6. st. 1.) UEZ.

¹⁵ Vidi presudu Europskog suda od 1. srpnja 1993., Rs. C- 20/92., Slg. 1993., I-3777, kao i EuZW 1993., str. 514, te EWS 993., str. 289. u predmetu Hubbard c/a Hamburger, te presudu Europskog suda od 20. ožujka 1997., Rs. C-323/95., Slg. 1997., I-1711, kao i NJW 1998., str. 2127. u predmetu Hayes c/a Kronenberger.

¹⁶ Usp. BOUČEK, Utjecaj temeljnih sloboda iz Ugovora o osnivanju EZ na međunarodno privatno pravo, Zbornik PFZ br. 5/2005.(u nastavku: Utjecaj temeljnih sloboda na MPP) str. 1247.

¹⁷ Usp. presudu Europskog suda od 1. srpnja 1993., Rs. C-20/92., Slg. 1993., I-3777, u predmetu Hubbard c/a Hamburger; kao i presudu Europskog suda od 26. rujna 1996., Rs. C-43/95., Slg. 1996., I-4661, u predmetu Data Delecta Aktiebolag.

¹⁸ Presuda Europskog suda od 2. listopada 2003., Rs. C-148/02., Slg. 2003., I-11613, kao i Rev. crit. 2004., str. 184, u predmetu *Carlos Garcia Avello*.

upisano u matičnu evidenciju koju je vodio Španjolski konzulat u Belgiji. Godine 1995. gospodin Garcia Avelo i njegova supruga, kao zakonski zastupnici svoje maloljetne djece, podnijeli su zahtjev belgijskom upravnom tijelu za promjenu prezimena djece u Garcia Weber u duhu španjolske tradicije i španjolskog prava prema kojemu prezime djeteta sadržava prezime oca kojem se potom dodaje i prezime majke (čl. 108-109. španjolskog Građanskog zakonika). Ako bi tome zahtjevu belgijsko Ministarstvo pravosuđa udovoljilo, Diego i Esmeralda mogli bi imati isto prezime u Belgiji i u Španjolskoj. Nakon što je 1997. gospodin Garcia Avello odbio sugestiju upravnog tijela da se prezime djece promijeni u Garcia, nadležno belgijsko upravno tijelo taj je zahtjev odbilo. U obrazloženju upravnog akta navedeno je da je tako odlučeno jer ne postoje opravdani razlozi za promjenu prezimena u Garcia Weber, budući da u Belgiji djeca nose očevo prezime.¹⁹

Na prvostupanjsku odluku gospodin Garcia Avello uložio je žalbu, navodeći kao razlog pobijanja kršenje belgijskog Ustava i slobode kretanja iz čl. 18. Ugovora o EZ. Prije donošenja odluke u povodu priziva, drugostupanjsko belgijsko upravno tijelo zatražilo je na temelju čl. 234. Ugovora o EZ donošenje prethodne odluke Europskog suda, koji je trebao odlučiti o tome je li odbijanje zahtjeva belgijskih vlasti za promjenu prezimena maloljetnim osobama španjolskog i belgijskog državljanstva, koje bi u duhu tradicije željele nositi španjolsko prezime, određeno po španjolskom pravu, u skladu sa statusom građanina Unije (čl. 17. Ugovora o EZ) i slobodom kretanja (čl. 18. Ugovora o EZ).

Odlučujući o navedenom zahtjevu Europski je sud 2003. presudio da je upućivanje na pravo efektivnog državljanstva u određivanju mjerodavnog prava za osobno ime maloljetnih polipatrida protivno zabrani diskriminacije iz čl. 12. Ugovora o osnivanju EZ, ako je odlukom nadležnog tijela države članice (Belgije) polipatridu zabranjeno promijeniti osobno ime prema domovinskom pravu druge države članice (Španjolske), državljanstvo koje ta osoba također ima. U navedenom predmetu Europski je sud ujedno utvrdio da je nadležno belgijsko upravno tijelo u postupku odlučivanja o promjeni osobnog imena povrijedilo i europsko pravo kojim se europskim građanima (čl. 17. Ugovora o EZ) jamči sloboda kretanja (čl. 18. Ugovora o EZ).

S aspekta naše teme, Europski je sud prihvatio još neka važna stajališta. Odbijajući da je u predmetu *Garcia Avello* riječ o unutarnjem belgijskom pravnom pitanju,²⁰ Europski je sud j

¹⁹ Na taj se način u mnogim državama određuje mjerodavno pravo za osobno ime koje je sastavnica osobnog statuta fizičke osobe koji se prosuđuje po njegovu domovinskom pravu (*lex patriae* ili *lex nationalis*). Osim toga, u belgijskom se pravu osobni statut polipatrida, kada je jedno od državljanstava belgijsko, prosuđuje po belgijskom pravu. Na jednak bi način i španjolsko upravno ili sudsko tijelo odlučilo o osobnom imenu polipatrida. Osim toga, i belgijsko i španjolsko pravo promjenu osobnog imena dopuštaju samo domaćim državljanima. Određivanje mjerodavnog prava za osobni statut polipatrida *in favorem* domaćeg državljanina, primijenjeno je i u austrijskom ZMPP-u iz 1978. (čl. 9. st. 1.), u mađarskom ZMPP iz 1979. (čl. 11. st. 2.) i u poljskom ZMPP-u iz 1965. Na identičan način postupio bi i hrvatski nadležni organ primjene (čl. 11. st. 1. ZRS-a), dakle također *in favorem* hrvatskog odnosno prava BIH.

²⁰ To stajalište zastupale su Belgija, Danska i Nizozemska.

istaknuo da je u navedenom predmetu riječ o slobodi kretanja španjolskog državljanina koji je izabrao Belgiju za mjesto života i rada te da se na njegovu maloljetnu djecu koja imaju dvojno državljanstvo primjenjuje europsko pravo. Upravo stoga nije prihvatljivo tumačenje po kojem bi jedno državljanstvo trebalo prekriti drugo, i to zbog činjenice što stranke u jednoj od tih država prebivaju.²¹

U navedenom predmetu, također, je utvrđeno da "nema sumnje" da europsko pravo ne uređuje pitanje osobnog stanja fizičkih osoba i vođenje matičnih knjiga s tim u svezi. Takva se pravna pitanja države članice načelno uređuju odredbama međunarodnog privatnog prava, ali smo pod pretpostavkom da pri tome ne postupaju na način koji je nespojiv s njihovim obvezama određenim europskim pravom.²²

U presudi *Garcia Avello* također je detaljnije određena diskriminacija. Kao prvo, izrečena je ocjena da čl. 17. Ugovora o EZ dovodi do jasnije primjene načela nediskriminacije u svim situacijama na koje se primjenjuje europsko pravo, a da pri tome nije potrebno utvrditi postojanje veze s određenom ekonomskom slobodom.²³ Potom se određuje da u europskom pravu diskriminacija znači postupanje na različit način u objektivno sličnim situacijama ili na isti način u objektivno različitim situacijama. Budući da po belgijskom pravu promjena prezimena može biti dopuštena samo iz ozbiljnih razloga,²⁴ sustavno odbijanje da se dopusti promjena kad su razlozi za to neodvojivi od postojanja drugog državljanstva mora se držati diskriminacijom na temelju državljanstva.²⁵ Osim toga, takva upravna praksa dovela bi do toga da sloboda kretanja, protivno europskom pravu, postane manje atraktivnom.²⁶ Dakle, belgijsko je prvostupanjsko upravno tijelo u odluci o odbijanju promjene prezimena maloljetnika prekršilo (i) zabranu nediskriminacije iz čl. 12. Ugovora o EZ postupajući na isti način²⁷ u objektivno različitoj situaciji, jer nije uvažilo zahtjev za promjenom prezimena polipatrida utemeljen na pravu i tradiciji druge države članice.²⁸

Polje primjene zabrane diskriminacije prošireno je Ugovorom iz Amsterdama davanjem širokog jamstva građanstvu Unije i slobodi kretanja, ne povezujući ovu posljednju s gospodarskom djelatnošću (čl. 20. i 21. UFEU - *ex* čl. 17. i 18. UEZ).

²¹ Vidi paragraf 29. presude *Garcia Avello*.

²² Vidi t. 57. Mišljenja nezavisnog odvjetnika Jacobsa od 22. svibnja 2003. (u nastavku rada: Mišljenje).

²³ Vidi t. 61. Mišljenja.

²⁴ Tako npr. u slučaju kad se može predmijevati da će važeće prezime izazivati ismijavanje ili ako je riječ o stranom prezimenu koje će fizičkoj osobi otežavati društvenu integraciju.

²⁵ Vidi paragraf 35. presude *Garcia Avello*.

²⁶ Vidi paragraf 43. presude *Garcia Avello*.

²⁷ Ministar pravosuđa postupao je dakle kao da je riječ samo o belgijskom državljaninu.

²⁸ Vidi paragraf 45. presude *Garcia Avello*.

Status građanstva Unije u čl. 18. u vezi s čl. 12. UEZ (važeći čl. 20. u vezi s čl. 18. UFEU) dao je svim pripadnicima država članica EU u okviru polja primjene UEZ pravo na jednakost u postupanju.²⁹

Na temelju sudske prakse Europskog suda i dosadašnjih razmatranja, možemo zaključiti da načelo zabrane diskriminacije na specifičan način utječe na nacionalni MPP države članice EU te kao načelo prava EU ulazi u javni poredak svake države članice EU.

Osim načela zabrane diskriminacije za tumačenje i primjenu MGPP-a, kao odredbe europskog primarnog prava, imaju važnost i temeljne tržišne slobode.

Temeljne tržišne slobode u UFEU

Temeljne tržišne slobode su izričaj i konkretizacija opće zabrane diskriminacije u UFEU. U odnosu na članak 18. UFEU one su specijalne norme kojima se:

- izriče zabrana količinskih ograničenja u trgovinskoj razmjeni država članica EU i time pospešuje sloboda kretanja robe (čl. 34. i 35.),
- proklamira slobodno kretanje radnika radi zapošljavanja (čl. 45.),
- određuje ukidanje ograničenja prava poslovnog nastana (čl. 49. i 54.),
- jamči sloboda pružanja usluga (čl. 56.), kao i
- slobodan promet kapitala i tekućih plaćanja (čl. 63.).

U konkurenciji primjene načela nediskriminacije i temeljnih sloboda, prvo će se primijeniti temeljne slobode, jer se načelo nediskriminacije primjenjuje samo ako ne predleži primjena navedenih posebnih odredaba.³⁰

Kako sloboda poslovnog nastana iz čl. 49. i 54. UFEU (*ex* čl. 43. i 48. UEZ) može utjecati na nacionalno MPP vidljivo je iz predmeta *Überseering* o kojem je u postupku temeljem čl. 234. Ugovora o EZ, a u povodu zahtjeva njemačkog Saveznog suda, odlučivao Europski sud³¹ o pitanju treba li čl. 43. i 48. Ugovora o EZ interpretirati da gubitak poslovnog nastana znači gubitak pravne i stranačke sposobnosti trgovačkog društva, kada trgovačko društvo koje je valjano osnovano u državi članici, zbog prijenosa svoga stvarnog sjedišta glavne uprave u drugu državu, po pravu države premještaja u njoj gubi pravnu, odnosno

²⁹ Vidi presudu Europskog suda od 11. srpnja 2002., Rs. C-224/98. Slg. 2002 I-6191, paragraf 28. presude u predmetu *D' Hoop*. Usp. *OPPERMANN/CLASSEN/NETTESHEIM*, Europarecht, München, 2009., str. 303.

³⁰ Presuda Europskog suda od 1. srpnja 1993., Rs. C-20/92., Slg. 1993., I-3777, kao i *EuZW* 1993., str. 514, te *EWS* 993., str. 289, u predmetu *Hubbard c/a Hamburger*.

³¹ Presuda Europskog suda od 5. studenoga 2002., Rs. C-2008/00., *ZIP*, 2002., 75. kao i *NJW* 2002., str. 3614, u predmetu *Überseering BV c/a Nordic Construction Company Baumanagement GmbH*.

stranačku sposobnost.³² U presudi *Überseering* Europski sud drži da bi se radilo o "negiranjju slobode osnivanja" ako nizozemsko trgovačko društvo, koje je valjano osnovano po nizozemskom pravu i po njemu ima poslovnu sposobnost, ne bi i nadalje bilo sposobno, zbog premještanja svoga stvarnog sjedišta u Njemačku, po pravu koje bi primjenom teorije stvarnog sjedišta tu istu pravnu i stranačku sposobnost izgubilo.³³ To ograničavanje slobode poslovnog nastana iz čl. 43. i 48. Ugovora o EZ također se ne čini opravdanim, jer pravna osoba u državi novog (stvarnog) sjedišta gubi pravnu i poslovnu sposobnost, što se predvidivo ne može opravdati i s aspekta eventualne primjene zaštitne klauzule iz čl. 46. Ugovora o EZ³⁴. Dakle, ako slobodu nastana kao temeljnu slobodu u odredbama europskog primarnog prava promatramo s aspekta MPP-a, tada možemo zaključiti da *ex* čl. 43. i 48. UEZ, a time i važeće odredbe čl. 49. i 54. UFEU znače da se pravna, pa onda i stranačka sposobnost stranog trgovačkog društva (osnovanog izvan države foruma po stranom pravu države članice EU) treba neposredno priznati, i to se načelno ne može poricati, pa ni onda kada to trgovačko društvo na njezinu području ostvaruje svoju gospodarsku aktivnost.³⁵

Osim nacionalnih odredaba MPP-a država članica EU i odredbe EUGPP-a sadržane u europskom sekundarnom pravu moraju biti ocjenjivane mjerilima temeljnih sloboda i temeljnih prava EU.³⁶ To znači da se i sekundarno pravo EU mora interpretirati shodno primarnom pravu EU.³⁷ U tom je smislu nacionalni sud države članice EU ovlašten

³² Konkretno, nizozemsko trgovačko društvo, koje je valjano osnovano po nizozemskom pravu, i po kojem ima poslovnu sposobnost, uz zadržavanje svoga statutarnog sjedišta u Nizozemskoj, premješta svoje stvarno sjedište glavne uprave u Njemačku. *Überseering* u Njemačkoj tuži građevinskog poduzetnika radi uklanjanja nedostataka u gradnji. Međutim, tužba je kao nedopuštena odbijena s obrazloženjem da nizozemsko društvo nema pravnu, pa slijedom toga ni stranačku sposobnost u smislu paragrafa 50. st. 1. njemačkog Građanskog parničnog postupnika (ZPO).

³³ Vidi: paragraf 81. presude *Überseering* te NJW 2002., str. 3616.

³⁴ Tom presudom Europskog suda otvorena je, još izrazitije, mogućnost napuštanja teorije stvarnog sjedišta koja prema mnogobrojnim stajalištima doktrine ima karakter ograničenja kretanja poduzetnika na unutarnjem tržištu EU.

³⁵ Na temelju presude Europskog suda od 5. studenoga 2002. u predmetu *Überseering*, njemački Savezni sud donio je presudu 13. ožujka 2003. u kojoj je dosljedno primijenio izrečeno stajalište Europskog suda prema kojem je SR Njemačka, kao i svaka država članica EU, dužna priznati pravnu osobnost trgovačkog društva koje je valjano osnovano u drugoj državi članici. Vidi više o tome WOOLDRIGE, *Überseering: Freedom of Establishment of Companies Affirmed*, EuBLRev 2003., str. 234.

³⁶ Presuda Europskog suda od 3. rujna 2008., Rs. C-402/05 P und Rs. C-415/05. Slg. 2008., I-6351 paragraf 278 presude u predmetu P, Kadi und Al Barakaat Foundation.

³⁷ Presuda Europskog suda od 28. ožujka 2000., Rs. C-7/98., Slg. 2000., I 1935, paragraf 25 i 29 presude u predmetu *Krombach c/a Bamberski*. Vidi više o tome u ovom radu *infra*, pod III. 1.3. i tekst uz bilješke 60-68.

odbiti primjenu odredaba europskog sekundarnog prava ako bi njegova primjena ograničavala slobodu kretanja presuda kao važnu pretpostavku za slobodu kretanja ljudi.³⁸

Temeljna ljudska prava i slobode – čl. 6. UEU

Isto mjesto na hijerarhijskoj ljestvici kao i ranije navedene norme europskog primarnog prava u UFEU imaju među izvorima EUMPP-a i procesne odredbe Povelje EU o temeljnim pravima (čl. 47.) budući da „Unija priznaje prava, slobode i načela“ sadržana u navedenoj Povelji (čl. 6. st. 1. UEU). Takvu, pak, istu pravnu vrijednost imaju i opća pravna načela Unije³⁹ sadržana u temeljnim pravima (čl. 6., 8. i 13.) koja jamči Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava (čl. 6. st. 3. UEU).⁴⁰

U sustav zaštite ljudskih prava na području EU Povelja EU o temeljnim pravima donijela je minimalistički određen katalog temeljnih prava koja obvezuju institucije i tijela EU kao i države članice. Odredbama Povelje ni na koji se način ne proširuju nadležnosti Unije utvrđene Ugovorima (čl. 6.st. 2. UEU). Ako Povelja EU o temeljnim pravima sadrži prava koja odgovaraju pravu zajamčenom Europskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava, značenje i doseg tih prava bit će isti kao u (toj) Konvenciji. (čl. 53. st. 2. Povelje EU o temeljnim pravima). Po tom pravnom temelju Europski sud kao „motor integracije“ EU može donositi svoje odluke sukladno sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava u Strasbourgu.

Za MPP na području EU među raznovrsnim procesnim odredbama Povelje posebnu važnost ima čl. 47. Njime se, naime, jamči pravo na učinkoviti (djelotvoran) pravni lijek (čl. 47. st. 1.), pravo na pravično suđenje (čl. 47. st. 2.) i pravo na pravnu pomoć (čl. 47. st. 3.). Shodno sudskoj praksi Europskog suda to znači da su nacionalni sudovi država članica EU kao decentralizirani sudovi EU u primjeni europskog prava obvezani primjenjivati zajamčena temeljna procesna prava.⁴¹ U tom smislu nacionalni sudovi su, štoviše, obvezni podržavati pravni sustav koji uistinu jamči pravično suđenje.⁴²

Navedene odredbe MGPP-a sadržane u Povelji EU o temeljnim pravima komplementarne su s procesnim temeljnim pravima zajamčenim Europskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava, a koja proizlaze iz ustavnih tradicija zajedničkih državama članicama, i čine opća pravna načela Unije (čl. 6. st. 3. UEU).

³⁸ Usp. HESS, EMRK, Grundrechte-Charta und europäisches Zivilverfahrensrecht, FS Jayme, München, 2004., str. 356.

³⁹ Usp. CRAIG/DE BÚRCA, EU Law, str. 103.

⁴⁰ Vidi više o tome u BOUČEK, EuropskoMPP, str.125-145.

⁴¹ Presuda Europskog suda od 29. siječnja 2008., Rs. C-275/06., Rs. C 257/06., Slg. 2008., I-271, paragraf 68 presude u predmetu *Productores de Música de Espana Promusicae c/a Telefonica de Espana S.A.U.*

⁴² Vidi sudsku praksu Europskog suda navedenu u ovom radu infra, u bilješkama br. 75 i 78-82 i tekst uz njih.

Europska konvencija o ljudskim pravima temelji se na načelu dvostruke enumeracije.⁴³ Njome se, kao prvo, štite samo određena "klasična" temeljna prava koja se izriječkom navode u čl. 2.-12. Konvencije te Protokolu uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda od 20. ožujka 1952.,⁴⁴ Protokolu br. 4,⁴⁵ Protokolu br. 6⁴⁶ i Protokolu br. 7.⁴⁷ Kao drugo, samo jedan dio tih (klasičnih) prava obuhvaća ujedno i dredbe MPP-a.⁴⁸ Za EUMPP najvažnije su odredbe čl. 6., 8. i 13. i 14. Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava, jer one u tom segmentu europskog procesnog prava čine opća pravna načela Unije.

Europski je sud Konvenciju o ljudskim pravima početno navodio kao pomoćni izvor na koji se poziva pri vlastitom određivanju sadržaja temeljnih prava na području EU.⁴⁹

Za afirmaciju ljudskih prava u kontekstu MGPP-a posebnu važnost imala je već spomenuta presuda Krombach. Protiv gospodina Krombacha osumnjičenog za ubojstvo četrnaestogodišnje djevojke, francuske državljanke i kćeri gospodina Bamberskog, obustavljen je 1982. zbog nedostatka dokaza istražni postupak koji se vodio u Njemačkoj. Želeći razjasniti uzrok smrti svoje kćeri, do koje je došlo nakon što je maloljetnica uzimala lijekove koje joj je kao njezin liječnik ordinirao gospodin Krombach, a nakon neuspješnih zahtjeva za ponovno otvaranje istrage u Njemačkoj, Bamberski protiv Krombacha podnosi kaznenu prijavu i građanskopravnu tužbu nadležnom francuskom sudu. U povodu njih se francuski sud, na temelju državljanstva žrtve, proglasio nadležnim. Kaznenom presudom francuskog suda od 9. ožujka 1995. optuženi Krombach, iako izočan s glavne rasprave, pa stoga prema francuskom Zakonu o kaznenom postupku i bez prava na branitelja, osuđen je u odsutnosti na 15 godina

⁴³ ENGEL, Ausstrahlungen der Europäischen Menschenrechtskonvention auf das Kollisionsrecht, *RebelsZ* 1989. str. 6.

⁴⁴ Vidi: Protokol uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda od 20. ožujka 1952., prema izmjenama Protokolom br. 11 (NN MU, 18/97., i pročišćeni tekst u NN MU 6/1999.).

⁴⁵ NN MU 6/1999.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ To su npr. čl. 6. (pravo na pravično (pošteno) suđenje), čl. 8. (pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života), čl. 11. (sloboda okupljanja i udruživanja), čl. 12. (pravo na brak), čl. 13. (pravo na učinkoviti (djelotvoran) pravni lijek), čl. 14. (zabrana diskriminacije) u Europskoj konvenciji o ljudskim pravima, kao i čl. 1. (zaštita vlasništva) u Protokolu uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1952. te čl. 1. (zabrana dužničkog zatvora) u Protokolu br. 4 i čl. 2. (pravo na žalbu u kaznenim predmetima), čl. 3. (naknada štete zbog pogrešne presude), čl. 4. (pravo da se ne bude dva puta suđen ili kažnjen u istoj stvari) u Protokolu br. 7. Prava iz čl. 2. i 4. Protokola br. 7 navodimo također, jer ona mogu biti povezana s privatnopravnim situacijama kad se u kaznenom postupku vodi i adhezijski u kojem se odlučuje o građanskopravnom zahtjevu.

⁴⁹ Vidi presudu Europskog suda od 27. lipnja 2006., *Rs. C/540/03.*, *Slg.* 2006. I-5769, paragraf 35. presude u predmetu *Parlament c/a Rat* kao i presuda Europskog suda od 28. ožujka 2000., *Rs. C-7/98.*, *Slg.* 2000., I 1935, paragraf 26. presude u predmetu *Krombach c/a Bamberski*.

zatvora te građansopravnom kontumacijskom presudom (jugement par contumance) od 13. ožujka 1995. na naknadu štete i troškova sudskog postupka u iznosu od 350.000 FrF. Presuda Krombach Europskog suda odnosi se na priznanje i ovrhu francuske sudske odluke pred njemačkim sudom. Tuženik, njemački državljanin s prebivalištem u Njemačkoj, kao osuđena stranka u adhezijском postupku koji se protiv njega vodio u okviru kaznenog postupka u Francuskoj, obvezan je tužitelju platiti naknadu štete, premda ga u tom postupku nije smio zastupati opunomoćeni branitelj. Kada je u postupku priznanja i ovrhe predmet dostavljen njemačkom Saveznom sudu, isti je Europskom suda postavio upit u je povodu kojega je luksemburški sud presudio.

U predmetu Krombach Europski sud je ustvrdio "da su nacionalni sudovi države članice ovlašteni kao očitu povredu temeljnih prava ocijeniti činjenicu što je branitelju tuženika izočnom s glavne rasprave uskraćeno umjesto tuženika pristupiti ročištu. Ipak, na upit njemačkog Saveznog suda može li sud države priznanja u okviru klauzule javnog poretka iz čl. 27. t. 1. BK, u predmetu tuženika, odnosno protivnika priznanja koji ima prebivalište na području države priznanja (Njemačke) i koji je optužen za kazneno djelo s umišljajem, uzeti u obzir da je tuženiku sud države odluke (francuski sud) uskratilo pravo obrane, jer nije osobno pristupio ročištu,⁵⁰ Europski sud je odgovorio potvrdno.

Dakle, *in concreto*, povreda prava na pravično suđenje iz čl. 6. st. 2. t. c) Europske konvencije o ljudskim pravima počinjena u (Francuskoj kao) državi odluke, očita je povreda (njemačkog) javnog poretka (kao) države priznanja. Na temelju rečenog možemo i općenito zaključiti: kad je riječ o suvremenom MGPP-u na području EU, tada iz čl. 6. st. 1. Europske konvencije o ljudskim pravima proizlaze jedinstveni standardi o građanskopravnoj zaštiti. Navedenom odredbom jamči se pošten postupak i kad u građanskim predmetima odluke donose sudovi u državama članicama Konvencije, pa time i EU.⁵¹

U presudi Krombach Europski sud načelno je konstatirao da temeljna prava pripadaju općim pravnim načelima, a njihovo je poštovanje Europski sud pozvan zaštititi. To se, pak, posebno odnosi na zaštitu ljudskih prava iz Europske konvencije o ljudskim pravima. Ujedno, sve su države članice EU stranke te Konvencije i imaju ustavnopravnu tradiciju poštovanja tih prava.⁵² Polazeći od tih temeljnih prava, Europski sud je već prije izrijekom priznao postojanje općeg načela prava EZ "da se svakom jamči pravo na pošteno suđenje."⁵³ Navedeno stajalište potvrđuje i čl. 6. st. 2. Ugovora o EU (u verziji Ugovora iz Maastrichta) prema kojem EU poštuje temeljna prava koja se jamče u Europskoj konvenciji o ljudskim

⁵⁰ Paragraf 35. presude Krombach.

⁵¹ Usp. NAGEL/GOTTWALD, Internationales Zivilprozessrecht, Köln, 2007., str. 29.

⁵² Paragraf 25. presude Krombach.

⁵³ Paragraf 26. presude Krombach.

pravima kao opća načela prava EZ.⁵⁴ Odredba čl. 6. st. 2. Ugovora o EU primjenjuje se na sve organe EU, pa prema tome i na Europski sud. Zbog toga i njegova presuda, pa i kad je riječ o postupku tumačenja Ugovora, mora biti sukladna odredbama o ljudskim pravima. To ujedno i znači da odredbe o ljudskim pravima čine sadržaj općih pravila europskog prava o zaštiti temeljnih prava. Slijedom toga, odredbe o ljudskim pravima ujedno su i sastavnica europskog i nacionalnog javnog poretka države članice EU. Upravo stoga, nacionalni sudovi država članica EU ovlašteni su u postupku priznanja i ovrhe strane sudske odluke, pozivom na javni poredak (čl. 27. t. 1. BK),⁵⁵ odbiti priznanje strane presude kad je u njezinu donošenju, npr. uskraćivanjem prava na obranu, očito povrijeđeno temeljno pravo države priznanja.

Legislativnim približavanjem Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i Povelje EU o temeljnim pravima⁵⁶, s jedne strane, i izjednačavanje navedenih izvora (EU)MPP-a s općim pravnim načelima europskog prava⁵⁷, s druge strane⁵⁸, omogućavalo je i Europskom sudu da svoje odluke o temeljnim pravima EU suobličava i prilagođava pravosudnim standardima koje je razvijao Europski sud za zaštitu ljudskih prava. Kao štožerne odredbe EUGPP afirmiraju se čl. 6. i 13. Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava koje strankama u postupku, i to tužitelju, jamče učinkovit pristup pravosuđu, a tuženiku, djelotvornu zaštitu njegovih prava.⁵⁹ Sadržaj čl. 6. i 13. Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava preuzima i čl. 47. Povelje EU o temeljnim pravima (i na taj način) osigurava građanima i građankama EU temeljna procesna jamstva. Istodobno je Europskom sudu omogućeno preuzimanje sudske prakse Europskog suda za ljudska prava pri čemu Europski sud daje jednaku važnost Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i Povelji EU o temeljnim pravima kao objedinjenim i komplementarnim izvorima.⁶⁰ U novijim presudama Europskog suda u potvrdu određenih temeljnih prava navode se i odredbe Povelje EU o temeljnim pravima⁶¹ Time je Europski sud odredbama Povelje EU o temeljnim pravima dao neposrednu

⁵⁴ Paragraf 27. presude Krombach.

⁵⁵ Važeći čl. 34. t. 1. BU I.

⁵⁶ Vidi čl. 6. st 1. UEU u verziji Lisabonskog ugovora.

⁵⁷ Vidi čl. 6. st. 3. UEU u verziji Lisabonskog ugovora.

⁵⁸ Već je 2003. u Nacrtu Ugovora o europskom Ustavu i formalno bilo predviđeno da cijela povelja EU o temeljnim pravima bude sastavni dio Ugovora o europskom Ustavu iz 2004. koji je političkopravnu propast doživio nakon francuskog i nizozemskog neprihvatanja na referendumima u svibnju i lipnju 2005.

⁵⁹ Vidi presudu Europskog suda od 8. studenog 2005., Rs. C/443/03., Slg. 2005. I-9611, paragrafi 19. i 25. u predmetu *Götz Leffler c/a Berlin Chemie AG*.

⁶⁰ Tako npr. u presudi u kojoj je odlučivao o pravima djece Europski sud povezuje čl. 8. Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava s čl. 24. Povelje EU o temeljnim pravima. Vidi presudu Europskog suda od 11. srpnja 2008., Rs. C-195/08., Slg. 2008., I-5271, paragraf 51 presude u predmetu *PPU, Inga Rinau*.

⁶¹ Presuda Europskog suda od 29. siječnja 2008., Rs. C-275/06., Rs. C 257/06., Slg. 2008., I-271, paragraf 61 presude u predmetu *Productores de Música de Espana Promusicae c/a Telefonica de Espana S.A.U.*

obvezatnost i prije 1. prosinca 2009. kada je Povelja i formalno postala sastavnica europskog primarnog prava. Navedena ljudska prava i slobode odnosno opća pravna načela Unije sadržana u čl. 6. Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i čl. 47. st. 1. i 2. Povelje EU o temeljnim pravima u okviru prava na učinkovit pravni lijek i načela pravičnog suđenja, shodno sudskoj praksi Europskog suda i Suda za ljudska prava obuhvaćaju i: pravo na učinkovit pristup pravosuđu⁶², neovisnost i nepristranost suda⁶³, pravo (načelo) saslušanja stranaka⁶⁴, pravo na donošenje odluke (suđenje) u razumnom roku⁶⁵, pravo na odvjetnika u zastupanju pred sudom, usmenost i javnost rasprave⁶⁶ kao i jamstvo učinkovite prisilne naplate⁶⁷.

Međutim, navedena procesna opća pravna načela mogu, pod određenim pretpostavkama, u svrhu postizanja legitimnih ciljeva biti ograničena, ako su ta graničenja pogodna za postizanje navedenih ciljeva i ako su u skladu s načelom proporcionalnosti (čl. 5. st. 4. reč. 1. UEU).⁶⁸

ZAKLJUČAK

Iako se u odredbama Lisabonskog ugovora iz 2007. tek iznimno nalaze odredbe MPP-a (čl. 101. i 102. UFEU), njegove norme o temeljnim slobodama (čl. 18. UFEU) i tržišnim slobodama (čl. 34. do 36., čl. 45., 49, 54., 56. i 63. UFEU), bitno utječu na primjenu europskog sekundarno prava i autonomnih nacionalnih izvora mpp-a. Na temelju Lisabonskog ugovora iz 2007. istu pravnu vrijednost kao i navedene norme UFEU imaju i odredbe Povelje EU o temeljnim pravima od 7. prosinca 2000. (čl. 47.), a njima se po istoj pravnoj važnosti, sada i formalno, pridružuju i temeljna prava koja jamči Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. (čl. 6., 8. i 13.).

⁶² Presuda Europskog suda od 3. rujna 2008., Rs. C-402/05 P und Rs. C-415/05. Slg. 2008., I-6351 paragraf 334. i 346. presude u predmetu P, Kadi und Al Barakaat Foundation.

⁶³ Presuda Europskog suda od 11. siječnja 2000., Rs. C-174/98. P und Rs. C-189/98. Slg. 2000., I-1 paragraf 17. presude u predmetu P, Niederlande c/a Kommission und van der Wal.

⁶⁴ Presuda Europskog suda od 3. rujna 2008., Rs. C-402/05 P und Rs. C-415/05. Slg. 2008., I-6351 paragraf 333. presude u predmetu P, Kadi und Al Barakaat Foundation.

⁶⁵ Presuda Europskog suda od 17. svibnja 2002., Rs. C-406/01., Slg. 2002. I-4561, paragraf 20. u presudi Bundesrepublik Deutschland c/a Europäisches Parlament und Rat der Europäischen Union.

⁶⁶ Presuda suda za ljudska prava od 12. studenog 2002., Nr. 38978/97., u predmetu Salomonsson c/a Schweden.

⁶⁷ Presuda suda za ljudska prava od 19. ožujka 1997., Nr. 18357/91., u predmetu Hornsby c/a Greece, ECHR-Reports 1997 II 495.

⁶⁸ Vidi više o tome u presudi Europskog suda od 13. ožujka 2007., Rs. C-432/05., Slg. 2007. I-02271, paragraf 44. u presudi Unibet (London) und Unibet (International) c/a Justitiekanslern, kao i presuda Europskog suda od 26. lipnja 2007., Rs. C-305/05., Slg. 2007. I-5305, paragraf 31. u presudi Ordre des barreaux francophones.

Opisana europeizacija i komunitarizacija odredaba Lisabonskog ugovora iz 2007. povezala je odredbe europskog primarnog prava i odredbe MPP-a na području EU pri čemu njihova sinergija s pospješenjem pridonosi izgradnji europskog pravnog prostora.

LITERATURA

1. BARNARD, *The Substantive Law of the EU - The Four Freedoms*, Oxford, 2004.
2. BAUR/MANSEL, *Systemwechsel im europäischen Kollisionsrecht*, München, 2002.
3. BOUČEK, *Europsko međunarodno privatno pravo u euointegracijskom procesu i harmonizacija hrvatskog međunarodnog privatnog prava*, Zagreb, 2009.
4. BOUČEK, *Hrvatski Zakon o zaštiti tržišnog natjecanja iz 2003. i međunarodno kartelno privatno pravo*, Zbornik PFZ, 1/2004.
5. BOUČEK, *Utjecaj temeljnih sloboda iz Ugovora o osnivanju EZ na međunarodno privatno pravo*, Zbornik PFZ br. 5/2005.
6. BRUINER, *Der Einfluss der Grundfreiheiten auf das Internationale Privatrecht*, Frankfurt am Mein, 2003.
7. CHESHIRE and NORTH's *Private International Law* (priedili: NORTH/FAWCET), 13. izdanje - pretisak, London, Edingurgh, 2004.
8. CRAIG, *The Lisbon Treaty, Law, Politics, and Treaty Reform*, Oxford, New York, 2010.
9. CRAIG/DE BÚRCA, *EU Law – Text, Cases and Materials*, Oxford, New York, 2011.
10. DICEY, MORRIS and COLLINS, *The Conflict of Laws*, Volume 1, 14th ed., London, 2006.
11. ENGEL, *Ausstrahlungen der Europäischen Menschenrechtskonvention auf das Kollisionsrecht*, *RabelsZ* 1989.
12. HARTLEY, *The Foundations of European Community Law*, sixth edition, Oxford, 2007.
13. KROPHOLLER, *Internationales Privatrecht*, 6. izmijenjeno izdanje, Tübingen, 2006.
14. NAGEL/GOTTWALD, *Internationales Zivilprozessrecht*, Köln, 2007.
15. OPPERMANN/CLASSEN/NETTESHEIM, *Europarecht*, München, 2009.
16. SCHWIMANN, *Internationales Privatrecht, einschließlich Europarecht*, Wien, 2001.
17. SIEHR, *Internationales Privatrecht, Deutsches und europäisches Kollisionsrecht für Studium und Praxis*, Heidelberg, 2001.
18. WOOLDRIGE, *Überseering: Freedom of Establishment of Companies Affirmed*, *EuBLRev* 2003.